

Ulasan Artikel

Perdana Menteri Malaysia dan Usaha Islamisasi Pasca Kemerdekaan (1957-1981)

(Malaysian Prime Ministership and Post-Independence Islamization Efforts (1957-1981))

Mohammad Hasan Sharafi Che Mohd Adli*, Razaleigh Muhamat @ Kawangit & Muhamad Faisal Ashaari

Pusat Kajian Dakwah dan Kepimpinan, Fakulti Pengajian Islam, Universiti Kebangsaan Malaysia, 43600 Bangi, Selangor, Malaysia.

*Pengarang Koresponden: hasanelmalizi95@gmail.com

Abstrak: Islam merupakan agama persekutuan Malaysia dan merupakan salah satu faktor utama dalam politik dan kerajaan. Ia telah sebatikan dengan kehidupan dan cara hidup masyarakat Malaysia yang berindukkan orang Melayu beragama Islam sejak dahulu lagi. Sebagai sebuah negara bermajoriti muslim, Perdana Menteri selaku ketua kerajaan berasa bertanggungjawab menjalankan projek Islamisasi Malaysia hasil keadaan semasa dan desakan daripada pihak luar dan dalam kerajaan untuk memenuhi keperluan sebagai sebuah negara majoriti muslim. Pasca kemerdekaan yang ditandai selepas 31 Ogos 1957 sehingga sebelum perubahan menjadi negara industri menyaksikan Islam mula mendapat tempat dalam segenap aspek pentadbiran kerajaan secara berterusan berdasarkan sumber-sumber yang telah dirujuk. Kajian ini dilakukan bagi melihat dan menilai sejauh mana penglibatan usaha dan campur tangan kuasa perdana menteri terhadap penegakan dan penekanan amalan Islam dan Islamisasi di Malaysia. Pelbagai bahan telah disilang rujuk melalui kaedah kajian kualitatif menggunakan bahan kepustakaan sama ada secara fizikal atau dalam talian. Hasil kajian mendapati pelbagai usaha telah dilakukan oleh ketiga-tiga Perdana Menteri pasca kemerdekaan yang mana dilakukan secara berperingkat kerana mahu menjaga keharmonian kaum dan kestabilan negara yang baru sahaja mengecapi kemerdekaan. Fokus utama Islamisasi kerajaan pasca kemerdekaan dijalankan di dalam bidang pentadbiran, pendidikan, perundangan dan ekonomi. Ia berterusan sebagai suatu keperluan agenda Perdana Menteri Malaysia dalam merealisasikan Islam sebagai agama persekutuan. Islam memainkan peranannya tersendiri melalui Islamisasi dalam pembangunan negara ini pasca kemerdekaan yang diolah dan digarab oleh pemimpin negara dalam memimpin sebuah negara bermajoritikan orang Islam dan diimplentasikan sebagai latar asas budaya Malaysia yang berbilang kaum dan agama.

Kata Kunci: Perdana Menteri, Islamisasi, Malaysia, Negara Islam, Indeks Keislaman

Abstract: Malaysia's federal religion is Islam, and it is a major factor in politics and government. It has become ingrained in the Malaysian community's life and way of life, which has been dominated by Muslim Malays since time immemorial. As the head of government in a Muslim-majority country, the Prime Minister conducts the business of Islamizing Malaysia as a result of current and external and internal pressure on the government to meet the needs of being a Muslim-majority country. Based on the sources cited, the period following 31

August 1957 until before the transformation into an industrial state saw Islam gradually gain a place in all aspects of government administration. This study was carried out to determine and assess the extent of the prime minister's involvement in the enforcement and emphasis of Islamic practises and Islamization in Malaysia. Various materials have been cross-referenced using qualitative research methods and either physical or online library materials. According to the study's findings, the three post-independence prime ministers made a variety of efforts, which were carried out in stages, in order to maintain racial harmony and stability in the newly independent country. The main focus of the government's Islamization to be carried out in the fields of administration, education, law, and economy, and it remains a requirement of Malaysia's Prime Minister's agenda in realising Islam as a federal religion. Islam plays its own role in the country development after independence through Islamization, which is processed and worked on by the country's leaders in leading a Muslim-majority country and implemented as the foundation of Malaysia's multi-racial and multi-religious culture.

Keywords: Prime Ministers; Islamization; Malaysia; Islamic State; Islamicity Index

---

Pengenalan

Islam merupakan elemen penting dalam negara dan kerajaan Malaysia. Ia berfungsi sebagai agama persekutuan seperti disebut Perkara 3 Perlembagaan Persekutuan Malaysia menurut Mohamed Anwar et al., (2017), ianya membolehkan amalan dan Syariah Islam dilaksanakan di dalam pentadbiran kerajaan secara umum. Wan Ahmad Fauzi et al. (2017) menyatakan pengaruh Islam sangat mendalam dalam proses pembangunan dan peradaban Malaysia sejak ratusan tahun yang lalu dan dikenali sebagai agama watan negara Malaysia. Pengaruh ini membawa kepada proses Islamisasi selepas kedatangan Islam di rantau ini seawal abad ke-7 yang telah dibawa masuk oleh para ulama luar yang rata-ratanya merupakan para pedagang di mana berlaku pengislaman raja diikuti pengajaran ilmu agama di istana-istana, mempelajari bahasa dan budaya Melayu serta sesetengahnya pula mengahwini penduduk tempatan oleh ulama yang berdakwah (Arba'iyah, 2011).

Islam telah datang membawa perubahan dan pengaruh mendalam dalam masyarakat Melayu. Ia sekaligus membawa pembaharuan melalui pengaruhnya dalam akidah dan pemikiran, aspek sosial, undang-undang Islam, ilmu pengetahuan, bahasa dan penulisan menurut Ali (2008) termasuklah di dalam politik dan pentadbiran (Mohamad Zaidi et al., 2019). Pengaruh ini berlanjutan melewati era kepimpinan moden sehingga masa kini di mana Islam menjadi faktor utama politik Malaysia dalam kalangan parti politik dan dalam masyarakat (Ahmad Fauzi, 2018a) termasuklah berperanan melalui hubungan dengan nasionalisme, demokrasi, globalisasi dan permuafakatan kuasa antara kaum (Badrul Azmier et al., 2010). Pengaruh Islam dapat dilihat juga melalui projek Islamisasi yang berterusan oleh kerajaan yang dipimpin oleh Perdana Menteri Malaysia. Pasca kemerdekaan memperlihatkan Islamisasi telah dijalankan oleh kerajaan bersesuaian dengan kehendak politik Perdana Menteri di samping dorongan daripada pihak luar dan dalam kerajaan sendiri bagi merealisasikan Islam sebagai agama negara. Mohamad Zaidi et al. (2019) menyatakan dorongan ini juga datang daripada orang Melayu sebagai bangsa majoriti di Malaysia berbanding kaum-kaum lain. Perdana Menteri Malaysia pasca kemerdekaan yang dikaji ialah Tunku Abdul Rahman, Tun Abdul Razak dan Tun Hussein Onn di mana kajian dilakukan bagi melihat sejauh mana usaha Islamisasi yang telah dilakukan pada zaman mereka yang mana sebahagian besarnya dinikmati dan dirasai oleh masyarakat Malaysia pada masa kini.

Metodologi Kajian

Kajian ini menggunakan sumber data sekunder melalui kaedah kualitatif dalam memperoleh maklumat literatur dengan merujuk sumber-sumber literatur melalui penelitan di dalam tesis, laporan organisasi, jurnal, buku dan laman web rasmi pihak-pihak yang berkaitan dengan tajuk yang dibincangkan. Sorotan literatur dilakukan termasuk meneliti beberapa platform dalam talian seperti Researchgate, MyCite, Web of Science (WoS) dan SCOPUS. Terdapat beberapa terma khusus yang digunakan untuk mencari bahan literatur yang dirujuk dalam kajian ini, terma tersebut termasuklah perkataan 'islamization' atau islamisasi, 'Malaysian Prime Minister' atau Perdana Menteri Malaysia dan 'Islamic State' atau Negara Islam. Sebagai makluman, proses sorotan bahan literatur ini tidak meletakkan sebarang limitasi terhadap tahun penerbitan setiap bahan yang dirujuk. Antara sumber bahan literatur yang dirujuk adalah melalui artikel dalam jurnal, bab dalam buku, buku, laporan kerajaan, laman web rasmi serta melalui keratan akhbar. Ulasan sorotan literatur ini dilakukan untuk tujuan memahami secara lebih mendalam berkenaan usaha-usaha Islamisasi oleh Perdana Menteri Malaysia secara khusus khusus. Kajian ini turut membuat penelitian berkenaan implikasi agenda Islamisasi terhadap amalan Islam masyarakat dan Indeks Keislaman di Malaysia sehingga hari ini melalui perbincangan dan pendapat sarjana melalui kajian-kajian lepas yang ditemui.

Islamisasi di Malaysia

Islamisasi adalah proses berterusan di mana Islam secara beransur-ansur memainkan pengaruh yang lebih besar dalam kehidupan peribadi dan masyarakat awam. Proses ini menurut Bob (2020) melalui undang-undang, peraturan dan gaya hidup yang digunakan oleh masyarakat dan pimpinannya cenderung memenuhi apa yang dituntut oleh Syariat Islam dan amalan praktiknya diberikan peluang dan ruang yang lebih besar di dalam negara, masyarakat dan budaya (Joseph, 2009). Ini termasuklah yang berlaku di Malaysia semasa pasca kemerdekaan.

Ahmad Fauzi (2018b) menyatakan Islamisasi sering berubah-ubah pendekatannya di Malaysia dari merdeka hingga sekarang disebabkan faktor yang berubah-ubah mengikut keadaan. Terdapat dua faktor besar Islamisasi di Malaysia pasca kemerdekaan iaitu faktor luaran dan faktor dalaman. Faktor luaran seperti pengaruh Hasan al-Banna, al-Maududi dan Syed Qutb, kepulauan pelajar dari luar negara, pengaruh Arab Saudi dan Wahabisme, semangat konsep ummah, semangat Anti-Pembaratan, Perang Arab-Israel 1967, Krisis Minyak Dunia 1973 dan Revolui Iran 1979 (Ahmad Sunawari, 2017). Faktor dalaman pula seperti dinyatakan Bob (2020) dan Ahmad Sunawari (2017) seperti rusuhan kaum 1969, polisi kerajaan terhadap Islam, polisi luar negara, kecenderungan psikologi umat Islam memahami islam secara holistik, ketidaksamarataan dalam kalangan Melayu, sistem pendidikan, tekanan rakan sebaya, keagresifan NGO, sekatan kerajaan, ketuanan Melayu dan Dasar Ekonomi Baru.

Islamisasi di Malaysia datang dengan bentuk pembirokrasian Islam dan pensyariahan oleh kerajaan yang mentadbir (Ahmad Fauzi, 2018c). Mohd Azizuddin (2015) mengungkapkan Islamisasi oleh kerajaan bertujuan menerapkan ajaran Islam kepada semua umat Islam di Malaysia secara praktikal dalam segenap aspek kehidupan. Ia menjadikan Islam sebagai agama yang istimewa yang ditaja dan didanai oleh kerajaan tidak seperti di negara sekular. Ia bersesuaian dengan kaedah pelaksanaan kaedah Siyasa Syar'iyah di dalam sesebuah negara meliputi bidang tertentu seperti politik, pentadbiran, kewangan, ekonomi dan sosial untuk memastikan kepentingan awam terpelihara mengikut lunas Islam (Bharudin et al., 2018). Ini membolehkan kerajaan persekutuan dan negeri menubuhkan jabatan, agensi, institusi pendidikan dan mahkamah untuk membiayai dan menguruskan kegiatan Islamisasi di setiap peringkat. Perluasan birokrasi Islam ini seiring dengan agenda menjadikan Malaysia menjadi Negara Islam yang sempurna. Sekiranya proses ini tidak berjalan dengan baik dengan sistem demokrasi berparlimen dan sistem perundangan *common law*

yang diamalkan akan merencatkan pembaikan sistem politik dan perundangan di Malaysia sesuai dengan prinsip Islam (Mohd Azizuddin, 2015).

Tujuan Islamisasi di Malaysia walaupun bertujuan untuk memperlengkapkannya dengan ciri-ciri sebuah Negara Islam yang sempurna, ia tidak menggunakan jalan kekerasan dan peperangan. Malaysia mengambil jalan demokrasi dan menghindari jalan keganasan dan peperangan dengan mengekalkan keamanan sedia ada yang merupakan tujuan besar sebuah Negara Islam (Nicholas Chan, 2018). Hasil Islamisasi yang berterusan sejak dahulu menurut Mohd Azizuddin (2015) dan Ahmad Fauzi (2018c) memberikan kesan pengembangan birokrasi Islam dan pensyariahan termasuk dalam sektor pendidikan, budaya, sosial, infra struktur, politik, ekonomi, perkhidmatan, perundangan, kehakiman dan pentadbiran kerajaan Malaysia walaupun berlaku percanggahan yang besar antara kumpulan Melayu Islam terbesar iaitu UMNO dan PAS di dalam agenda Islamisasi di dalam politik, perundangan dan ekonomi (Faisal @ Ahmad Faisal & Hamidah, 2010).

Konsep Islamisasi di Malaysia telah memberikan kesan dan reaksi dalam kalangan masyarakat dan berpecah kepada tiga kelompok iaitu 1. Kumpulan Konservatif, 2. Kumpulan Progresif dan 3. Kumpulan Sekular. Kumpulan Konservatif bermati-matian menginginkan perundangan Islam sebagai Islamisasi dilaksanakan secara sekaligus dan serta merta sebagai syarat sebuah Negara Islam. Kumpulan Progresif pula memperjuangkan secara beransur-ansur dengan kuasa yang ada dan peluang kesempatan untuk diislamisasikan manakala kumpulan sekular menolak terus usaha Islamisasi yang dilihat memenuhi keperluan syarat sebuah Negara Islam (Amin Fadlillah, 2017). Didapati 88% rakyat Malaysia tidak bersetuju dengan Islamisasi manakala 12% bersetuju dengan Islamisasi di Malaysia. 83% daripada mereka beranggapan tren Islamisasi akan berterusan, 6% mengatakan tidak dan 11% berpandangan tidak pasti. Hasil islamisasi yang berterusan sejak dahulu hingga sekarang menyebabkan 53% masyarakat beranggapan Malaysia mungkin akan menjadi Negara Islam, 37% mengatakan tidak dan 10% beranggapan Malaysia akan menjadi negara Islam (Bob Olivier, 2020). Dapatan ini menunjukkan perbezaan ketara dengan hasil Islamisasi di Malaysia yang telah membentuk sikap tertentu dalam kalangan masyarakat muslim di Malaysia dalam penampilan dan gaya hidup, pemilihan rumah kediaman, tren pakaian Islam, keutamaan identiti, konsumerisme, bahan bacaan dan hiburan, pemilihan kepenggunaan dan perkhidmatan, perubatan Islam, perbankan Islam, insurans hayat, produk makanan halal, sosialisasi, praktis keagamaan individu, penggunaan perkataan arab dalam kehidupan seharian dan penglibatan dalam aktiviti keagamaan (Ahmad Sunawari, 2017). Warganegara Malaysia bukan Melayu dan bukan Islam bagaimanapun memberikan reaksi dan respon yang negatif terhadap Islamisasi terutama di dalam perkara berkaitan kebebasan beragama, isu Negara Islam, kesesuaian dengan nilai-nilai sejagat, keuntungan dan manifestasi kuasa politik orang Melayu, peluasan bidang kuasa mahkamah syariah dan ianya telah mempolarisasikan rakyat Malaysia antara Islam dan bukan Islam (Abdull Rahman et al., 2009). Walaupun demikian, perdana menteri telah mengambil jalan progresif dan berusaha ke arah mengislamisasikan Malaysia dengan usaha-usaha yang bersesuaian dalam masa yang sama menjaga keamanan dan kestabilan ke arah sebuah negara yang bercirikan Islam yang sempurna berbanding semasa penjajahan kolonial (Mohd Azizuddin, 2015; Mohd Izharr Ariff & Alias 2010).

Islamisasi Pasca Kemerdekaan

Islamisasi di Malaysia pasca kemerdekaan bermula sejak pentadbiran Tunku Abdul Rahman sehingga Tun Hussein Onn. Ia ditandai sebagai pasca kemerdekaan kerana tempohnya selepas tarikh kemerdekaan sehingga sebelum berlakunya perubahan besar Malaysia dari sebuah negara tani kepada negara industri. Tunku Abdul Rahman telah membuka jalan Islamisasi di Malaysia (Mohd Azizuddin, 2015) walaupun beliau mengakui

bahawa Malaysia bukan Negara Islam yang digambarkan dengan hudud dan undang-undang Syariah (Mohamed Anwar et al., 2017) tetapi Islamisasi yang dijalankan hanya sebagai formaliti dan ritual sahaja dan meraikan Islam sebagai agama rasmi Negara (Ahmad Fauzi & Che Hamdan, 2015). Beliau mengambil jalan yang berhati-hati dan tidak keras sesuai dengan pendekatan dakwah Islam secara berperingkat dengan skala kecil pada tahun 1960-an. Islam di Malaysia pada era ini kelihatan dipinggirkan secara politik (Ahmad Fauzi Abdul Hamid, 2013, 2015) kerana Tunku takut akan menenggelamkan kedudukan orang bukan Melayu (Nur Farhana et al., 2020). Beliau tidak mahu menyerap pentadbiran Islam secara terang-terangan dalam kerajaan kerana takut berlakunya kekacauan di awal kemerdekaan (Ahmad Fauzi, 2013; Ahmad Fauzi & Che Hamdan, 2015) walaupun sebelum itu UMNO yang telah memperjuangkan Islam sebagai Agama Persekutuan di dalam perlembagaan (Mohamed Anwar et al., 2017).

Usaha Islamisasi diteruskan ketika zaman Tun Abdul Razak. Kerajaan Malaysia memperluas usaha Islamisasi pada awal tahun 1970-an dengan menubuhkan beberapa pejabat pengurusan dengan kelulusan di peringkat kabinet untuk dasar Islamisasi yang lebih luas (Mohd Azizuddin, 2015). Sebahagian besar usaha Islamisasi di zaman Tun Abdul Razak digerakkan hasil sumbangan yang diberikan di bawah program pembangunan negara-negara Islam yang kaya minyak di luar negara seperti Arab Saudi, Kuwait dan Libya (Ahmad Fauzi & Che Hamdan, 2015). Usaha Islamisasi beliau juga bernasib baik kerana ketika itu kebangkitan Islam beransur menaik pasca rusuhan kaum 1969 di Malaysia termasuklah dalam kalangan pelajar-pelajar universiti (Muhamad Faisal & Mohammad Hasan Sharafi, 2019). Kemasukan PAS ke dalam kerajaan juga telah berjaya mendesak dan membantu kerajaan dalam beberapa hal usaha Islamisasi kerajaan pimpinan Tun Abdul Razak dan berakhir pada 1977 selepas perbalahan antara UMNO dan PAS ketika pentadbiran beralih kepada Tun Hussein Onn dan disusuli dengan Revolusi Iran 1979 (Mohammad Tawfik Yaakub & Osman, 2017).

Revolusi Iran 1979 dan serangan Soviet ke atas Afghanistan 1979 turut memberi kesan dan membantu memberikan pengaruh kepada proses Islamisasi seterusnya merencanakan lagi fasa kebangkitan Islam di seluruh dunia khususnya di Malaysia. Tun Hussein Onn selaku Perdana Menteri ketika itu perlu bertolak ansur dengan membawa imej kerajaan yang mesra Islam supaya tidak tenggelam dengan arus Kebangkitan Islam dan sokongan awam tidak beralih kepada PAS (Hussin, 1990). Penekanan dalam Rancangan Malaysia Ketiga dan Keempat semasa pentadbirannya pada tahun 1976-1981 dan 1981-1986 masing-masing menunjukkan keseriusannya terhadap penegasan semula Islam di Malaysia. Di dalam Rancangan Ketiga, klausa Islam dimasukkan sebagai sumber kekuatan negara diterjemahkan melalui peningkatan dana dan dorongan moral kerajaan seperti penyebaran agama Islam di sekolah dan juga pembinaan masjid dan institusi Islam yang lain. Pasca kemerdekaan di Malaysia menyaksikan empat bidang utama yang telah disasarkan oleh Perdana Menteri Malaysia dalam menjalankan projek Islamisasi mereka iaitu pentadbiran, pendidikan, perundangan dan ekonomi (Hussin, 1990).

1. Pentadbiran

Pentadbiran merupakan aspek penting bagi kerajaan memulakan projek Islamisasinya. Kerajaan diketuai Perdana Menteri mempunyai segala macam kekuasaan dan kekuatan untuk menjadikan Islam sebagai salah satu unsur penting dalam sistem pentadbiran negara Malaysia (Hussin, 1990). Pendekatan Islamisasi pentadbiran Tunku Abdul Rahman selaku perdana menteri Malaysia pertama adalah dengan menjalin hubungan baik dengan Raja-Raja Melayu selaku ketua agama Islam negeri dan Yang Di-Pertuan Agong selaku ketua negara yang menjaga kedudukan agama Islam dan orang Melayu dengan mencadangkan kepada Majlis Raja-Raja dengan perkenan baginda Raja-Raja bagi menubuhkan Majlis Kebangsaan Bagi Hal Ehwal Ugama

Islam Malaysia (MKI) pada tahun 1968 (Mohd Azizuddin, 2015). Perdana Menteri Malaysia menjadi pengerusi sejak penubuhannya memandangkan ianya adalah forum keagamaan tertinggi untuk membincangkan dan menyelesaikan isu-isu yang berkaitan dengan Islam dan umat Islam dan memberi kesan besar kepada agama Islam dan penganutnya di negara ini. Melalui pentadbiran juga, Tunku Abdul Rahman telah mencadangkan dan mengusahakan pembinaan Masjid Negara sebagai simbol Islam agama negara yang telah dirasmikan pada 27 Ogos 1965 menunjukkan komitmen beliau terhadap Islam sebagai agama persekutuan. Malaysia ketika pimpinan Tunku juga telah mengadakan Majlis Tilawah Antarabangsa pada 9 Mac 1961 kali pertama yang diadakan di Stadium Merdeka Kuala Lumpur yang disertai oleh 13 orang peserta dari negara Singapura, Thailand, Indonesia, Filipina dan Malaya sendiri (Abdullah & Siti Norfariza, 2013) selepas Pertandingan Membaca al-Quran Seluruh Persekutuan Tanah Melayu kali pertama diadakan iaitu pada 20 Ramadan 1379 bersamaan 18 Mac 1960 juga di Stadium Merdeka. Islamisasi pentadbiran Tunku juga mendapat sokongan pihak Istana Negara di mana Tunku Khurshiah selaku Permaisuri Agong menyokongnya dengan mewujudkan Lembaga Kebajikan Perempuan Islam (LKPIM) pada tahun 1960 untuk membantu wanita Muslim yang berisiko dan mendorong penyertaan mereka dalam kerja sosial dan juga dakwah (Khairudin Aljunied, 2019).

Tunku juga memfokuskan isu antarabangsa dalam mengangkat idea Islamisasi pentadbirannya di mana beliau merupakan ketua kerajaan Negara Islam pertama yang mencadangkan idea Komanwel Islam pada tahun 1961 (Ahmad Fauzi, 2013). Idea itu akhirnya membawa kepada satu siri persidangan Islam kemuncak dalam penubuhan Pertubuhan Kerjasama Islam Antarabangsa (*The Organisation of Islamic Cooperation* - OIC) di bawah naungan Raja Faysal Arab Saudi. Tunku menjadi setiausaha OIC pertama pada 1970-1974 yang mencerminkan betapa pentingnya Malaysia berperanan dalam perpaduan di antara negara-negara Islam. Malaysia juga telah membuka beberapa pejabat kedutaan diplomatik di Maghribi 1965 dan Nigeria 1966 pasca Konfrontasi Malaysia-Indonesia (Rozeman, 2003). Isu perang Arab-Israel 1967 dan penjajahan Palestin merupakan salah satu isu besar Dunia Islam telah memberikan kesan kepada pentadbiran Malaysia pimpinan Tunku di mana kerajaan telah menarik cadangan usul parlimen mengiktiraf negara Israel pada 1967 (Anidah 2010). Tunku ketika mewakili Malaysia ke Persidangan Menteri-Menteri Islam Sedunia Disember 1970 juga menegaskan desakan menghentikan penjajahan Palestin oleh Rejim Israel (Rozeman, 2003).

Tun Abdul Razak memulakan Islamisasi pentadbirannya bermula pada bulan Ogos 1971 dengan Kongres Kebudayaan Kebangsaan (*National Cultural Congress* - NCC). Ia telah diadakan selama lima hari oleh kerajaan dengan mengesyorkan penerapan akhlak dan budaya Islam di semua sektor pentadbiran bagi memantapkan Islam sebagai salah satu rujukan kebudayaan Malaysia. Pada tahun yang sama, kerajaan telah menubuhkan Pusat Penyelidikan Islam (PPI). PPI berperanan melakukan penyelidikan mengenai aktiviti Islamisasi dan isu-isu seputar Islam dan menapis bahan penerbitan Islam. Peranan dan kawalan PPI dapat dilihat banyaknya kajian yang dilakukannya dari tahun 1977 hingga 1987 merangkumi Freemason 1977, Bahaisme 1979, masjid-masjid di Malaysia 1979, perkahwinan orang Islam dan perceraian 1979, keadaan sekolah-sekolah Islam di Malaysia 1980, dakwah aktiviti pelajar universiti 1980, agama suku Orang Asli 1980, ajaran Islam yang menyeleweng 1980, khalwat dan zina 1981 (Hussin, 1990). Tun Abdul Razak turut memperkasakan peranan Bahagian Ugama Jabatan Perdana Menteri sebagai institusi induk yang mengelola hal ehwal Islam di peringkat Persekutuan (Mohammad Tawfik & Osman, 2017). Kerajaan turut mengambil inisiatif menubuhkan Jabatan Agama Islam Wilayah Persekutuan (JAWI) pada 1 Februari 1974 bagi melicinkan urusan berkaitan pentadbiran dan pengurusan agama Islam di peringkat Wilayah Persekutuan Kuala Lumpur (Mohammad Tawfik & Osman, 2017). Jawatan Mufti Wilayah Persekutuan turut diwujudkan oleh kerajaan bagi mengetuai urusan pentadbiran dan pengurusan hal ehwal agama Islam di Wilayah

Persekutuan yang sebelum ini dikenali sebagai Bahagian Istinbat JAWI diketuai oleh Sheikh Abdul Mohsein Hj Salleh dan mula distruktur kembali pada 1998.

Kerajaan pimpinan Tun Abdul Razak juga giat melaksanakan Islamisasi melalui pentadbiran dengan beberapa usaha penyebaran Islam dan penguatkuasaan (Mohammad Tawfik & Osman 2017). Ia dikatakan hasil kerjasama dan tuntutan daripada pihak PAS yang menginginkan perubahan dalam kerajaan. Antaranya dengan berjaya melaksanakan penyiaran azan dan bacaan ayat-ayat suci Al-Quran di stesen televisyen dan radio milik kerajaan dan memohon untuk menghapuskan iklan dan keputusan perjudian seperti Sport Toto dalam televisyen sekaligus dapat mengurangkan promosi kegiatan perjudian dalam kalangan orang Melayu-Islam ketika itu. Kejayaan tersebut merupakan hasil permintaan dan perundingan antara Menteri PAS dengan Menteri Penerangan, Abdul Taib Mahmud. Asri Muda, Presiden PAS yang juga Menteri Tanah juga mencadangkan kepada Tun Abdul Razak agar hidangan arak dihentikan dalam majlis-majlis keramaian kerajaan. Cadangan beliau telah diterima dan dilaksanakan oleh Tun Abdul Razak secara beransur-ansur kerana hidangan arak dalam majlis keramaian telah lama dipraktikkan dan sukar untuk dihapuskan serta merta. Cadangan larangan arak ini juga bersinambungan semasa era pentadbiran Tun Hussein Onn (Mohammad Tawfik & Osman, 2017).

Islamisasi dalam bentuk persaudaraan Islam di peringkat antarabangsa menjadi antara keutamaan kerajaan pimpinan Tun Abdul Razak. Ia memberikan impak ke atas bidang kebudayaan, ekonomi, pendidikan dan saintifik antara Malaysia dengan Negara Islam yang lain (Rozeman, 2003). Tun Abdul Razak telah melakukan lawatan ke negara timur tengah iaitu ke Kuwait pada 19-22 Januari 1975, Oman pada 22-23 Januari 1975, Qatar pada 23-25 Januari 1975, UAE pada 26 Januari 1975 dan Bahrin pada 26-27 Januari 1975. Lawatan ini bertujuan bertemu pemimpin negara-negara ini dan mencapai kata sepakat menandatangani perjanjian kerjasama dalam bidang-bidang tersebut (Rozeman, 2003). Kerjasama antarabangsa ini termasuklah berkenaan isu penjajahan Palestin. Palestin yang begitu dekat dengan hati rakyat Malaysia pasca perang Arab-Israel 1967 ditunjukkan dengan desakan kerajaan Malaysia semasa Persidangan Pertubuhan Bangsa-Bangsa Bersatu (PBB) 1976 supaya mengundurkan tentera Israel seperti ketetapan Majlis Keselamatan PBB sejak 11 November 1967 (Rozeman, 2003). Penegasan terhadap Isu Palestin dan Masjid al-Aqsa berulang kali diutarakan oleh Malaysia semasa kepimpinan Tun Abdul Razak antaranya dalam Persidangan Menteri-Menteri Luar Negara Islam Kedua pada Disember 1970 di Karachi Pakistan, ketiga pada Mac 1972 di Jeddah dan keempat di Benghazi, Libya pada Mac 1973 (Rozeman, 2003) dan Jun 1974 di Kuala Lumpur, Malaysia (Hussi, 1990). Tun Abdul Razak juga telah membentuk jawatankuasa bantuan Palestin dalam menyokong perjuangan mereka dan menghulurkan bantuan sebanyak \$75000 pada 1972 (Rozeman, 2003). Hubungan yang erat dengan negara-negara Islam yang lain membolehkan Malaysia menyumbang \$500,000 sumbangan kepada Bangladesh untuk pemulihan negara itu selepas bencana dalam masa yang sama Malaysia menerima bantuan \$300,000 daripada Arab Saudi ketika banjir 1971 (Rozeman, 2003).

Tun Hussein Onn telah mengambil alih pentadbiran Malaysia selepas pemergian Tun Abdul Razak pada 1 Februari 1976. Idea Islamisasi dilihat dengan membersihkan perkara yang haram dan melalakan dalam pentadbiran kerajaan. Pada 1976, Tun Hussein Onn melalui Tun Syed Nasir Ismail, Ketua Pengarah Dewan Bahasa dan Pustaka (DBP) telah menjadi tajuk utama surat khabar dengan mengenakan larangan penjualan dan penggunaan semua bentuk minuman keras dan makanan haram serta melarang tarian Barat di dalam DBP (Hussin, 1990). 1977 pula menyaksikan Tun Syed Nasir juga memberi tekanan kepada Radio dan Televisyen Malaysia (RTM), yang merupakan stesen televisyen tunggal di negara untuk menetapkan tatakelakuan untuk semua artis yang muncul di stesen program untuk menunjukkan kesopanan dalam berpakaian, tutur kata dan perlakuan di skrin televiyeen. Tidak cukup sekadar itu, pentadbiran Tun Hussein

Onn untuk pertama kalinya pada tahun 1977 sebagai tuan rumah persidangan ketua kerajaan dalam ASEAN tidak menghidangkan minuman keras. 1977 juga menyaksikan kerajaan mengarahkan semua pekerja wanita untuk berpakaian sopan dan kerajaan telah melakukan penyelidikan menyeluruh mengenai gerakan Freemason di Malaysia untuk mencegah penyebarannya dalam kalangan masyarakat (Hussin, 1990).

Selain usaha menghilangkan perkara yang tidak elok di dalam pentadbiran, kerajaan telah mengislamisasikan kerajaan dengan beberapa idea baharu sama ada berbentuk kosmetik simbolik ataupun perkara yang praktikal. Antaranya menukar simbol palang (*cross*) di Kementerian Kesihatan ditukarkan kepada simbol bulan bintang hasil cadangan Abu Bakar Omar (Mohammad Tawfik & Osman, 2017) selaku Timbalan Menteri Kesihatan dari parti PAS dan disokong oleh Mahathir selaku Timbalan Perdana Menteri. 1980, kerajaan menunjukkan sikap bertanggungjawab terhadap Islam dengan mengadakan majlis sambutan awal Muharram iaitu tahun Hijrah permulaan kalendar Islam. Acara itu disambut secara besar-besaran di mana upacara di Parlimen dilancarkan secara rasmi oleh Yang Di-Pertuan Agong dan disertai oleh semua menteri kabinet dan ahli parlimen muslim yang mana turut diadakan pameran buku-buku Islam, percetakan setem peringatan rasmi dan juga Seminar Islam Antarabangsa di Kuala Lumpur ditaja oleh kerajaan sebanyak RM 800,000. Kerajaan juga menekankan pembangunan fizikal Islam di mana di Kuala Lumpur mempunyai 25 masjid dan 121 surau hasil penekanan Islam dalam RMK 3 dan RMK 4 dan Tun Hussein Onn menyatakan bahawa Malaysia akan terus menjadi Negara Islam yang kuat dengan melalui pembangunan ekonomi yang tidak akan mengorbankan kemajuan rohani dan falsafah Islam (Hussin, 1990).

2. Pendidikan

Pendidikan salah satu bidang yang dititiberatkan oleh kerajaan dalam menjayakan Islamisasi. Pendidikan merupakan bidang yang berkesan dalam menanam dan menyuburkan Islamisasi dalam kalangan masyarakat (Hussin, 1990). Pendidikan juga penting dalam memasakkan ajaran agama Islam sebagai pegangan utama masyarakat muslim di Malaysia (Mohd Roslan, 2011) meliputi dakwah dalam menangani cabaran dunia moden. Pendidikan digunakan secara sepenuhnya oleh perdana menteri dalam mendidik warga Malaysia dengan ajaran Islam. Ini dapat dilihat dengan usaha-usaha yang telah diperkenalkan oleh mereka.

Tunku Abdul Rahman telah memulakan Islamisasi dalam bidang pendidikan dengan penubuhan Persatuan Kebajikan Islam Malaysia (PERKIM) pada tahun 1960 sebagai organisasi dakwah non-partisan untuk menjaga orang-orang yang baharu masuk Islam dan mendidik mereka mengenai Islam di mana beliau sebagai Yang Di-Pertua PERKIM yang pertama. Tunku sangat berbangga dengan kejayaan pertubuhan itu dengan fungsinya yang telah mendakwah seramai 20,000 orang muallaf baharu sehingga 1974 (Mohd Azizuddin, 2015; Abdul Rahman, 1984). Tunku Abdul Rahman juga sebagai pengerusi Majlis Kebangsaan Islam (MKI) telah menggerakkan pendidikan bagi Umat Islam di Malaysia melalui MKI dengan penubuhan Lembaga Penasihat Penyelarasan Pelajaran dan Pendidikan Agama Islam (LEPAI) dan Darul Quran yang dulu dikenali sebagai Maahad Tahfiz Al-Quran Wal-Qiraat di Masjid Negara bermula 1 Mac 1966 (Maznah, 2020). Usaha dakwah dan pendidikan Islam oleh Tunku juga bersifat global di mana kerajaan pimpinan Tunku telah menghantar wakil untuk berunding dengan Presiden Korea Selatan bagi mendapatkan tapak tanah mendirikan masjid pusat komuniti di Korea. Tunku telah melancarkan dana dan menyumbangkan \$33,000 bagi tujuan tersebut dan dirasmikannya sendiri pada 1968 (Habeeb 2020). Usaha dakwah pendidikan bersifat antarabangsa ini digerakkan lagi dengan penubuhan *Regional Islamic Council for Southeast Asia and The Pacific* (RISEAP) pada 1978 sebagai presiden pertama. Ia menjalankan usaha dakwah dan kebajikan bagi penduduk Islam minoriti di negara-negara Asia Tenggara dan Asia Pasifik seperti Kemboja, Selatan Thailand, Myanmar, Hong Kong, Taiwan dan Korea Selatan (Habeeb Rahman, 2020).

Ketika era pentadbiran Tun Abdul Razak, Islamisasi bidang pendidikan sedikit rancak dengan penubuhan Institut Dakwah dan Latihan Islam (INDAH) pada tahun 1974 yang kini dikenali sebagai ILIM dan Yayasan Dakwah Islamiah Malaysia hasil Seminar Kongres Ekonomi Islam ke-2 1972 yang mana YADIM ditubuhkan pada 25 Januari 1974 telah diketuai oleh Tun Syed Nasir sebagai Yang Dipertua dan Ustaz Hassan Adli sebagai Timbalan Yang Dipertua pertama (Mohammad Tawfik & Osman, 2017). Penubuhan YADIM pada ketika itu merupakan satu usaha kerajaan untuk mewujudkan sebuah institusi dakwah Islam yang formal untuk menyelaras tugas-tugas dakwah di negara ini. Selain itu, Tun Abdul Razak dengan bantuan Dr Mahathir sebagai Menteri Pelajaran memulakan kajian semula pendidikan Agama Islam dan membentuk majlis penasihat untuk Pendidikan Islam untuk membetulkan pembelajaran Islam semasa. Tujuan utama majlis ini adalah untuk menjadikan Pendidikan Islam relevan dalam keperluan umat Islam moden di negara ini dan menggerakkannya dalam sebuah kaedah yang diselaraskan dan sistematik (Hussin, 1990).

Usaha islamisasi pendidikan formal juga dilakukan oleh Tun Abdul Razak pada 1973 dengan memperkenalkan Bahagian Pelajaran Agama di bawah Kementerian Pelajaran Malaysia. Ia berfungsi merangka polisi dan kurikulum pendidikan Islam dan melatih kepimpinan dan dakwah guru-guru pendidikan Islam dan bahasa Arab dalam masa yang sama mengawal selia sekolah agama di bawah kelolaannya (Ahmad Fauzi, 2010). Kerajaan juga menyediakan sokongan dan dana kepada sekolah agama yang sanggup untuk berada di bawah penyeliaan bahagian tersebut (Khairudin Aljunied, 2019). Pada 1974, kerajaan menyeru para sarjana muslim di negara ini untuk membantu mengislamkan pengajaran sains di sekolah dan Kementerian Pelajaran melaksanakan standard sistem buku teks Islam untuk semua peringkat sekolah hingga Sijil Tinggi Persekolahan (Hussin, 1990). Kerajaan juga telah mengiriskan guru-guru agama ke kawasan Lembaga Kemajuan Tanah Persekutuan (FELDA) bagi mewujudkan sebuah sistem Pendidikan Islam yang formal melalui cadangan daripada PAS (Mohammad Tawfik & Osman, 2017). Di samping itu, kerajaan pimpinan Tun Abdul Razak telah memperkasakan aliran pendidikan agama menerusi peningkatan kerjaya dan bilangan tenaga pengajar yang sedia ada. Tindakan tersebut dilaksanakan menerusi pembelaan kebajikan guru-guru agama khususnya di Kelantan yang sebelumnya menghadapi masalah daripada segi ganjaran semasa berkhidmat dan masa depan mereka (Mohammad Tawfik & Osman, 2017). Oleh demikian, usaha telah dilakukan dengan menyerap mereka masuk ke dalam perkhidmatan kerajaan, menyelaraskan semula tangga gaji dan memberikan pengiktirafan sijil *thanawi* kepada guru-guru yang tidak mempunyai sijil dan ijazah. Langkah yang dilakukan kerajaan ini telah meningkatkan semula profesion perguruan dalam aliran agama yang sebelumnya tidak mendapat perhatian khusus daripada pihak kerajaan persekutuan (Mohammad Tawfik Yaakub & Osman, 2017).

Islamisasi pendidikan pada era Tun Hussein Onn sedikit agresif berbanding perdana menteri sebelumnya. Ini berikutan desakan untuk mengembalikan keaslian dan keutuhan Pendidikan Islam di peringkat antarabangsa melalui Konferens Antarabangsa Pendidikan Islam pertama yang diadakan di Mekah 1977 (Rafiu, 2012; Ahmad Fauzi, 2010). Tun Hussein Onn memulakan Islamisasi pendidikan pada awal pentadbirannya dengan mengadakan Bulan Dakwah Kebangsaan pada 1978 (YADIM, 2018) di mana dakwah menjadi istilah cukup ikonik untuk suasana fasa kebangkitan Islam yang sedang berkembang di Malaysia (Ahmad Fauzi, 2013). Kerajaan ketika itu rasa tersepit dan tidak mahu mengalah kepada suasana kebangkitan Islam yang rancak dengan inisiatif Islamik yang digerakkan oleh kumpulan Tabligh, al-Arqam dan ABIM yang bebas menyebarkan agenda Islamisasi mereka. Pada 1980, sambutan Bulan Dakwah Negara ditambah dengan siri seminar, ceramah, pameran dan perarakan dengan tema 'Islam Jaminan Keselamatan Negara'. Pada 1978, kerajaan telah mengatur Unit Penyebaran Islam Radio dan Televisyen Malaysia iaitu Unit Dakwah

Islamiah yang sudah menghasilkan lebih daripada 125 program Islam sebulan. Sebahagiannya dalam bahasa Inggeris, Cina, dan Tamil dan terdapat peningkatan ketara dalam program-program Islam di dalam RTM sejak tahun 1979 (Hussin, 1990). Ia termasuk penyampaian azan sebanyak lima kali sehari, tafsir Al-Quran, liputan langsung khutbah Solat Jumaat serta banyaknya ceramah dan forum mengenai Islam dan isu-isu Islam. Ini termasuk ceramah Islam oleh ilmuwan terkenal dari Indonesia seperti Anwar Mussaddad dan Dr Hamka (Hussin, 1990).

Dari segi pendidikan formal, Tun Hussein Onn telah mengembangkan dakwah dan islamisasi dalam bidang pendidikan dengan mengarahkan semua pengetua sekolah menengah kebangsaan dan guru besar sekolah rendah menyediakan fasiliti solat untuk pelajar sekolah. KPM turut memperkenalkan aktiviti kokurikulum dan kurikulum yang islamik seperti persatuan pelajar Islam, kelas bacaan quran dan pertandingan nasyid dan pidato Islam pada 1976 (Ahmad Fauzi, 2010). Unit dakwah telah diadakan di dalam setiap jabatan pendidikan negeri untuk menyelaraskan aktiviti agama islam antara PIBG, guru pendidikan Islam dan guru besar pada 1978 (Ahmad Fauzi, 2010). Kerajaan sebelum itu pada 1977 telah mengumumkan pengambil alihan sebelas sekolah Islam terkemuka di negara ini dengan tujuan yang jelas untuk memperkemas dan meningkatkan prestasi mereka di peringkat sekolah (Azizi Umar, 2007). Pengambilalihan ini berlaku hasil desakan di dalam Seminar Pendidikan Islam 1972 dan 1976. Senarai sekolah itu adalah seperti berikut:

Jadual 1. Sekolah agama yang diambil alih oleh Kerajaan 1977

Negeri	Nama Sekolah
Perlis	SMKA Alawiyah, Arau
	SMKA Alawiyah (P), Kangar
Pulau Pinang	SMKA Al-Irshad, Padang Menora
Kelantan	SMKA Naim Lil Banat, Langgar
	SMKA Falahiah, Pasir Pekan
Terengganu	SMKA Tok Jiring Kuala Terengganu
Selangor	SMKA Maahad Hamidiah Kajang
Negeri Sembilan	SMKA Tinggi Seremban
Melaka	SMKA Sultan Muhammad Batu
	Berendam
	SMKA Sharifah Rodiah Telok Mas
Johor	SMKA Maahad Muar

Sumber: Azizi Umar (2007)

Kerajaan juga menjadikan subjek Pendidikan Islam sebagai subjek dalam SPM pada 1979 dan dalam yang sama ejaan Jawi diperkenalkan semula di sekolah. Di peringkat pembangunan pendidikan Islam pengajian tinggi, beliau telah menubuhkan Maktab Perguruan Islam pada 1977 diketuai oleh Mohyeddin Musa untuk pengajian lanjutan lepasan Mesir, Pakistan dan Indonesia yang kini dikenali Institut Pendidikan Guru (IPG) Kampus Pengajian Islam Bangi. Kerajaan turut membina bangunan tetap Maktab Perguruan Islam yang berharga RM 22 juta pada 1980. Ianya bagi memastikan kualiti profesion perguruan Islam dan akademik yang dihasilkan oleh guru-guru Pendidikan Islam mencapai tahap yang sama seperti guru-guru daripada aliran

akademik lain (Mohammad Tawfik & Osman, 2017). Pada tahun 1977 juga kerajaan telah mengembangkan dan memperluas Fakulti Pengajian Islam di Universiti Kebangsaan Malaysia manakala pada 1979, kerajaan telah memberikan RM 26 Juta untuk pembangunan Pusat Penyelidikan Islam Asia Tenggara bagi penyelidikan Islam bersifat antarabangsa dan nusantara (Hussin, 1990).

3. Perundangan

Perundangan antara aspek Islamisasi yang diberi penekanan ketika pasca kemerdekaan. Ini kerana perundangan yang diwarisi semasa kemerdekaan merupakan sistem yang diwarisi daripada penjajah British yang menjadi amalan perundangan negara (Mohammad Hariz Shah & Ahmad Hidayat, 2021). Berbeza dengan keadaan sebelum Inggeris menjajah Tanah Melayu yang mana undang-undang Islam adalah teras dan dasar pemerintahan negeri-negeri Melayu ketika itu. Walaupun Islam diterima sebagai agama bagi persekutuan melalui Perkara 3 Perlembagaan Persekutuan, ia bukanlah menjadikan Islam sebagai undang-undang negara menyeluruh (Mohammad Hariz Shah & Ahmad Hidayat, 2021). Usaha ke arah Islamisasi ini perlu supaya lebih banyak perkara-perkara yang cenderung ke arah patuh syariah dapat dilaksanakan menurut lunas undang-undang (Mohd Izhar Ariff & Alias, 2010).

Aspek Islamisasi perundangan ketika era pentadbiran Tunku Abdul Rahman kurang diambil berat memandangkan Malaysia baru sahaja mengecapi kemerdekaan dan fokus utama kerajaan ke arah pembinaan sosioekonomi dan kestabilan masyarakat. Pada zaman Tun Abdul Razak juga boleh dikatakan hampir serupa. Walaubagaimanapun, penyertaan PAS dalam kerajaan pada ketika itu merupakan peluang kepada PAS untuk merealisasikan undang-undang Syariah khususnya Hudud yang telah lama diperjuangkan sebelum ini dengan bantuan Tun Abdul Razak (Mohammad Tawfik & Osman, 2017). Tan Sri Abdul Kadir Yusof selaku menteri hal ehwal undang-undang menegaskan pelbagai proses yang sukar dan memakan masa yang panjang perlu dilalui dan beliau bersetuju untuk mengarahkan pegawai-pegawai di Jabatan Peguam Negara ini menyemak dan menilai perundangan sedia ada di negara ini walaupun tiada perubahan yang signifikan. Kerajaan pimpinan Tun Abdul Razak melalui MKI juga telah mengadakan jawatankuasa mengkaji kedudukan Mahkamah Syariah dan Kadi pada 1972 yang mengambil kira kepedulian terhadap peminggiran kedudukan mahkamah syariah dan syarat perkhidmatan kadi di bawah sistem ini (Maznah, 2020).

Islamisasi perundangan pasca kemerdekaan boleh dikatakan giat dilaksanakan pada era Tun Hussein Onn di mana pada 1978 beliau bertegas mengkaji semula sistem perundangan persekutuan untuk membuatnya lebih selaras dengan Undang-undang Islam (Hussin, 1990). Kerajaan melalui Laporan Jawatankuasa Kajian Mahkamah Syariah dan Kadi Hakim 1981 di bawah MKI mencadangkan pemisahan mahkamah syariah daripada mahkamah sivil dan dinaik taraf dan skop bidang kuasa diperbesar manakala status hakim Syariah dinaik taraf dan skim perkhidmatan awam diguna pakai kepada pegawai syariah (Maznah, 2020).

Kerajaan-kerajaan negeri juga terpengaruh dengan agenda Islamisasi perundangan kerajaan pusat untuk melaksanakan perundangan Islam seolah-olah ada persaingan sengit di antara kerajaan negeri untuk menunjukkan usaha yang lebih Islamik. Pada tahun 1979 sahaja membuktikan Islamisasi perundangan besar-besaran ini. Di Johor, pegawai jabatan agama berusaha untuk menangkap orang Islam yang meminum minuman keras di awam atau gagal menghadiri solat jemaah Jumaat dan rondaan oleh komiti Rukun Tetangga bagi melakukan penangkapan khalwat. Jabatan Agama Islam Negeri Sembilan pula mengeluarkan fatwa melarang orang Islam bekerja sebagai pelayan bar dan pelayan di tempat-tempat di hiburan dan mengancam majikan syarikat-syarikat ini dengan denda yang berat sekiranya mereka merekrut pekerja muslim (Mohd Azizuddin, 2015).

Di utara Malaysia, Jabatan Agama Islam kedah mencadangkan agar undang-undang khalwat yang mengawal umat Islam di negeri ini diperluas termasuk orang bukan Islam. di Pulau Pinang buat pertama kalinya orang Islam dihukum kerana meminum minuman keras di khalayak ramai dan jumlah pendakwaan khalwat meningkat sepuluh kali ganda berbanding tahun sebelumnya (Mohd Azizuddin, 2015). Di pantai timur, acara menari dilarang di kelab malam dan pada malam khamis dan pada bulan Ramadhan di mana larangan itu dilanjutkan merangkumi muzik dan nyanyian di Kelantan manakala di negeri Pahang, surat pekeliling dihantar ke semua hotel pemilik mengarahkan mereka untuk tidak membenarkan pasangan Muslim yang belum berkahwin tinggal di bilik yang sama (Mohd Azizuddin, 2015).

4. Ekonomi

Ekonomi merupakan aspek penting dalam berkerajaan. Perdana Menteri sebagai ketua kerajaan bertanggungjawab membawa, memperkenalkan dan menyebarkan ekonomi Islam sebagai islamisasi ekonomi di dalam negara. Islamisasi ekonomi di Malaysia telah bermula seawal kurang sedekad selepas kemerdekaan dengan tertubuhnya Tabung Haji ketika pentadbiran Tunku Abdul Rahman yang dicadangkan oleh Prof Ungku Aziz pada tahun 1962 dan telah dibawa ke mesyuarat kabinet. Tabung Haji bertujuan mengembangkan ekonomi umat Islam selain simpanan untuk menunaikan haji (Joni Tamkin & Che Zarrina, 2005) dan diadakan secara rasmi pada tahun 1969 (Joni Tamkin & Che Zarrina, 2005). Selain itu, Tunku semasa menjadi setiausaha OIC telah mencadangkan Bank Pembangunan Islam (*Islamic Development Bank – IDB*) pada 1970 di dalam Konferens Menteri-Menteri Luar Negara Islam Pertama di Jeddah Arab Saudi (Habeeb Rahman, 2020). Ia bertujuan mengumpulkan kekayaan modal, dana dan sumbangan daripada negara-negara Islam yang kaya untuk membantu membangunkan ekonomi negara-negara Islam yang mundur dan miskin (Anidah, 2010) di mana Malaysia merupakan antara penerima manfaat terbesar dan IDB telah mengumpul sejumlah USD 2 Billion semasa Tunku berhenti daripada jawatan setiausaha OIC pada 1974 (Habeeb Rahman, 2020).

Usaha Islamisasi ekonomi disambung ketika zaman Tun Abdul Razak dengan pada awal pentadbirannya memperkenalkan Dasar Ekonomi Baharu (DEB) pasca Rusuhan Kaum 1969 (Joseph, 2009). DEB berperanan besar dalam mengubah kedudukan ekonomi orang Melayu Islam dan kaum pribumi melalui pelbagai program peruntukan kerajaan dengan pinjaman sebanyak \$300 juta dana pembiayaan pinjaman negara Arab. Ia supaya mereka lebih maju dan setanding dengan kaum-kaum yang lain selaku penduduk pribumi Tanah Melayu (Anidah 2010). Tun Abdul Razak turut menubuhkan Yayasan Pembangunan Ekonomi Islam (YaPEIM) pada 13 Oktober 1976 sebagai suatu usaha pembangunan sosioekonomi ummah (YaPEIM, 2021) (Maznah, 2020). Hubungan baik Tun Abdul Razak dengan negara-negara Arab-Islam yang lain juga telah meningkatkan ekonomi Malaysia dengan nilai dagangan dua hala antara negara sebanyak USD 400 juta di mana mereka berjanji ratusan juta dolar lagi untuk membantu pembangunan ekonomi Malaysia (Khairudin Aljunied, 2019). Tun Hussein Onn pada zamannya pula telah mengisytiharkan untuk membentuk semula model ekonomi Malaysia kepada sistem Islam yang mana mula wujud idea pinjaman tanpa faedah yang memberikan manfaat kepada muslim dan non-muslim di Malaysia yang digunakan sehingga kini (Hussin, 1990). Beliau juga telah menubuhkan Yayasan Pelaburan Bumiputera (YPB), Permodalan Nasional Berhad (PNB) dan Amanah Saham Nasional Berhad (ASNB) untuk membeli dan memindahkan syer korporat daripada bukan Melayu kepada pegangan bumiputera pada 17 Mac 1978 sebagai instrumen Dasar Ekonomi Baru (DEB) dan pembangunan ekonomi orang Melayu-Islam (Khairudin Aljunied, 2019).

Jadual 2. Ringkasan islamisasi perdana menteri malaysia pasca kemerdekaan 1957-1981

Perdana Menteri	Bidang	Penjelasan
Tunku Abdul Rahman (1957-1970)	Pentadbiran	1. Majlis Tilawah Antarabangsa Kali Pertama 1961 2. Pembinaan Masjid Negara 1965 3. Majlis Kebangsaan Bagi Hal Ehwal Ugama Islam Malaysia (MKI) 1968. 4. Setiausaha Pertama OIC 1970-1974
	Pendidikan	1. Penubuhan PERKIM 2. Penubuhan Lembaga Penasihat Penyelarasan Pelajaran dan Pendidikan Agama Islam (LEPAI) 3. Darul Quran yang dulu dikenali sebagai Maahad Tahfiz Al-Quran Wal-Qiraat di Masjid Negara bermula 1 Mac 1966
	Perundangan Ekonomi	- 1. Tabung Haji 2. Bank Pembangunan Dunia Islam (IDB)
	Pentadbiran	1. Kongres Kebudayaan Kebangsaan 2. Pusat Penyelidikan Islam 1971 3. Bahagian Ugama Jabatan Perdana Menteri 1974 4. Jabatan Agama Islam Wilayah Persekutuan (JAWI) pada 1 Febuari 1974 5. Kewujudan jawatan mufti Wilayah Persekutuan 1974 6. penyiaran azan dan bacaan ayat-ayat suci Al-Quran di stesen televisyen dan radio milik kerajaan 7. menghapuskan iklan dan keputusan perjudian seperti Sport Toto dalam televisyen 8. hidangan arak dihentikan dalam majlis-majlis keramaian kerajaan.
Tun Abdul Razak (1970-1976)	Pendidikan	1. Penubuhan Institut Dakwah dan Latihan Islam (INDAH) pada tahun 1974 yang kini dikenali sebagai ILIM 2. Yayasan Dakwah Islamiah Malaysia 1974 3. Memulakan kajian semula pendidikan Agama Islam 4. Membentuk Majlis Penasihat untuk Pendidikan Islam untuk memajukan pembelajaran Islam semasa 5. Kementerian Pelajaran melaksanakan standard sistem buku teks Islam untuk semua peringkat sekolah hingga Sijil Tinggi Persekolahan 6. mengirinkan guru-guru agama ke kawasan Lembaga Kemajuan Tanah Persekutuan (FELDA)
	Perundangan Ekonomi	- 1. Dasar Ekonomi Baru (DEB) 2. YaPEIM
	Pentadbiran	1. Larangan penjualan dan penggunaan semua bentuk minuman keras dan makanan haram serta melarang tarian Barat di dalam DBP 2. Menetapkan tatakelakuan untuk semua artis yang muncul di stesen program untuk menunjukkan kesopanan dalam berpakaian, tutur kata dan perlakuan di skrin televisyen

	3.1977, tidak menghidangkan minuman keras sebagai tuan rumah persidangan ketua kerajaan dalam ASEAN
	4.1977, kerajaan mengarahkan semua pekerja wanita untuk berpakaian sopan
	5.1977, melakukan penyelidikan menyeluruh mengenai gerakan Freemason di Malaysia untuk mencegah penyebarannya dalam kalangan masyarakat
	6. menukar simbol palang (<i>cross</i>) kepada simbol bulan bintang
	7. 1980, majlis sambutan awal Muharram
	8. Kuala Lumpur mempunyai 25 masjid dan 121 surau
Pendidikan	1. Bulan Dakwah Kebangsaan kali pertama pada 1979
	2. 1977, kerajaan mengumumkan pengambilalihan 11 sekolah agama rakyat terkemuka
	3. 1978, Unit Penyebaran Islam Radio dan Televisyen Malaysia
	4. 1979, subjek Pendidikan Islam sebagai subjek dalam SPM
	5. Pembelajaran Jawi diperkenalkan semula
	6. menubuhkan Maktab Perguruan Islam pada 1977
	7.1977, memperluas Fakulti Pengajian Islam di Universiti Kebangsaan Malaysia
	8.1979, RM26 Juta diberikan untuk pembangunan Pusat Penyelidikan Islam Asia Tenggara
	9. Pembinaan bangunan tetap Maktab Perguruan Islam berharga RM22 juta pada 1980
	10.1980, terdapat siri seminar, ceramah, pameran, dan perarakan sempena sambutan Bulan Dakwah Negara
Perundangan	1. Penegasan semakan semula undang-undang negara selaras dengan syariat Islam
	2. Beberapa negeri menandatangani penguatkuasaan agama memandangkan Islam merupakan perkara urusan negeri seperti di Kedah, Johor, Negeri Sembilan, Kelantan, Pahang dan Pulau Pinang.
Ekonomi	1. Idea Sistem Ekonomi Islam
	2. Yayasan Pelaburan Bumiputera (YPB),
	3. Permodalan Nasional Berhad (PNB)
	4. Amanah Saham Nasional Berhad (ASNB)

Sumber: Hussin (1990), Ahmad Fauzi (2013), Mohammad Tawfik & Osman (2017), Mohd Azizuddin (2015)

Indeks Keislaman Malaysia

Setelah pentadbiran yang mesra Islamisasi bermula pada 1957 sehingga 2020, tiada satu ukuran khusus untuk melihat dan mengukur sejauh mana keabsahan usaha mengislamisasikan negara Malaysia berada di landsan yang betul seperti yang telah disyariatkan. Indeks Keislaman telah muncul pada 2010 untuk menilai tahap keislaman sesebuah negara berpandukan ajaran Islam itu sendiri. Ia sebagai suatu usaha untuk meletakkan kembali syariah Islam pada tempatnya dalam masa yang sama pemimpin negara mampu menjadikan rujukan dalam memperbaiki kekurangan negara mereka berpandukan Islam (Scheherazade & Hossein, 2010).

Malaysia merupakan salah satu negara yang telah dinilai berdasarkan Indeks Keislaman. Empat aspek utama telah diukur iaitu Indeks Ekonomi, Indeks Perundangan dan Urustadbir, Indeks Hak Kemanusiaan dan Berpolitik dan Indeks Hubungan Antarabangsa. Hasil Indeks adalah seperti Jadual 2.

Jadual 3. Indeks Keislaman Malaysia 2000-2021

Tahun	Kedudukan Dunia	Kedudukan Antara Negara Muslim	Skor
2021	39	1	6.51
2020	43	1	6.27
2019	45	2	6.02
2018	47	3	6.02
2017	43	5	6.22
2016	43	3	0.593
2010	41	3	0.590
2005	58	5	0.547
2000	38	3	0.617

Sumber: Islamicity Foundation (2019), (2021)

Malaysia menduduki tempat ke-43 daripada kedudukan Dunia pada 2020 iaitu kedudukan yang lebih baik berbanding tahun-tahun sebelumnya. Malaysia bahkan mendapat kedudukan pertama dalam kalangan Negara Muslim. Ini menunjukkan Malaysia setelah puluhan tahun diIslamisasikan oleh pemimpinnya wajar menjadi sebuah Negara Islam contoh kepada negara-negara lain (Hussin, 1990). Perincian kepada setiap indeks bidang adalah seperti berikut.

Jadual 4. Indeks Keislaman mengikut bidang antara negara dunia

Year	Ekonomi		Perundangan Dan Urustadbir		Indeks Hak Kemanusiaan Dan Berpolitik		Hubungan An- tarabangsa	
	Rank	Score	Rank	Score	Rank	Score	Rank	Score
2021	35	7.02	41	6.88	59	5.4	24	7.15
2020	35	6.95	42	6.79	70	5.05	24	7.22
2019	30	7.17	44	6.71	76	4.58	51	5.90
2018	31	6.99	49	6.39	79	4.66	51	6.05
2017	24	7.45	49	6.22	71	5.00	48	5.82

Sumber: Islamicity Foundation (2021)

Jadual menunjukkan Indeks Keislaman Ekonomi Malaysia menurun berbanding tahun-tahun sebelumnya walaupun skor tidak jauh bezanya dengan tahun 2018. Indeks Keislaman Perundangan pula menunjukkan prestasi yang baik dan meningkat. Indeks Keislaman Hak Kemanusiaan juga menunjukkan peningkatan yang lebih baik berbanding tahun-tahun sebelumnya manakala Indeks Keislaman Hubungan Antarabangsa menunjukkan peningkatan mendadak iaitu pada kedudukan ke-24 tahun 2020 berbanding kedudukan ke-51 pada tahun 2019. Secara keseluruhannya, Indeks

Keislaman Malaysia menunjukkan prestasi Malaysia yang baik dan boleh diperbaiki dari masa ke masa sebagai sebuah Negara Islam.

Analisis Perbincangan

1. Islam Sebagai Asas Bernegara

Islam sebagai agama persekutuan Malaysia dilihat tidak dapat tidak dipisahkan daripada asas bernegara rakyatnya. Ia dilihat sebagai sebuah neraca penting dalam kalangan masyarakat bukan sekadar amalan ritual semata-mata tetapi termasuklah dalam memimpin negara dan berpolitik. Kedudukannya dalam Perkara 3 Perlembagaan Persekutuan mengabsahkan keistimewaan kedudukan Islam sebagai agama negara, sumber budaya etika dan nilai masyarakat serta sebagai faktor penting dalam politik negara Malaysia walaupun berhadapan dengan tentangan dan halangan pihak yang tidak menyukainya.

2. Sumbangan Dakwah Perdana Menteri

Secara keseluruhannya, setiap perdana menteri memberikan sumbangan dan jasa masing-masing kepada pembangunan Islam di Malaysia sesuai dengan keadaan dan cabaran zaman pentadbiran masing-masing yang mendesak kepada usaha Islamisasi. Tunku Abdul Rahman dengan cabaran suasana negara baru mencapai kemerdekaan, Tun Abdul Razak dengan suasana pasca 13 Mei 1969 manakala Tun Hussein Onn bergelut dengan cabaran daripada kumpulan kebangkitan Islam pasca Revolusi Iran 1979. Islam dijadikan antara agenda penting dalam pembangunan negara di dalam pentadbiran, pendidikan, perundangan dan ekonomi sebagai wasilah walaupun Malaysia tidak diisytiharkan secara Negara Islam secara perundangan yang menyeluruh. Kuasa perdana menteri yang amat besar dalam negara Malaysia menunjukkan strategiknya kedudukan ini dalam mengemabngkan pengaruh politik dan usaha Islamisasi yang boleh mencorakkan masyarakat dan amalan mereka seharian.

3. Amalan Islamisasi dan Indeks Keislaman Negara Islam

Masyarakat Malaysia terutama orang Melayu terkenal dengan pegangan agama mereka sebagai cara dan budaya hidup. Kehidupan mereka dengan Islam tidak dapat diasingkan dan menjadi salah satu prinsip dalam memilih pemimpin. Islamisasi di negara Malaysia sedikit sebanyak memberi kesan dalam mencorakkan aya hidup mereka yang lebih islamik. Ini termasuklah di dalam berpakaian, berkahwin, perbankan, pemakanan dan praktis keagamaan. Ianya secara jelas dapat dilihat dengan pengamalan orang politik dalam membuat keputusan yang memberikan kesan secara langsung dan tidak langsung terhadap kedudukan agama di dalam negara ini. Ia dapat dilihat secara jelas melalui Indeks Keislaman yang diterbitkan saban tahun memperlihatkan Islam di Malaysia saban tahun makin baik sebagai sebuah Negara Islam.

Kesimpulan

Islamisasi di Malaysia pasca kemerdekaan menunjukkan kerajaan di bawah pimpinan perdana menteri cuba menjalankan Islamisasinya secara berhati-hati dalam negara majmuk dengan kepelbagaian latar budaya dan agama. Perdana Menteri memainkan peranan besar supaya Islamisasi yang dijalankan berjalan dengan baik dan tidak mengganggu gugat ketenteraman awam. Usaha islamisasi yang telah dilakukan sama ada di dalam bidang pentadbiran, pendidikan, perundangan dan ekonomi sebahagian besarnya masih diamalkan dan memberikan manfaat terhadap pertumbuhan Islam dalam negara masa kini yang dikenali sebagai Negara Islam. Ternyata, usaha yang bermula kecil akan menjadi besar pada akhirnya dengan keperluan kepada konsisten Islamisasi yang memberikan impak dan pengaruh yang besar. Kajian ini membuktikan Islam memerlukan kepada kuasa untuk dilaksanakan secara berperingkat dan menyeluruh kepada masyarakat bernegara. Perdana Menteri sebagai pemegang kuasa eksekutif tertinggi di Malaysia memainkan peranan penting dalam memposisikan Islam sebagai agama

negara. Islam akhirnya dilihat sebagai suatu prinsip dan agenda penting dalam perjalanan sebuah negara yang bermajoriti penduduk muslim.

Penghargaan: Kajian ini dibiayai oleh Tabung Agihan Penyelidikan TAP-K014486

Konflik Kepentingan: Pengkaji tidak mempunyai konflik kepentingan dalam kajian ini.

Rujukan

- Abdullah Yusof & Siti Norfariza Mohd Tawel (2013). Penganjuran tilawah al-quran peringkat antarabangsa: sejarah dan perkembangannya. *Jurnal Al-Tamaddun*, 8(2), 15-25.
- Abdull Rahman Mahmood, Kamaruddin Salleh, Ahmad Sunawari Long &, Faudzinaim Badaruddin (2009). Penerimaan bukan islam terhadap proses islamisasi Di Malaysia. *Jurnal Hadhari*, 2, 33-51.
- Abdul Rahman. (1984). *Contemporary issues in malaysian politics*. Pelanduk Publications.
- Ahmad Fauzi Abdul Hamid. (2010). *Islamic Education in Malaysia*. Nanyang Technological University.
- Ahmad Fauzi Abdul Hamid. (2013). *Political Islam And Islamist Politics in Malaysia*. ISEAS Publishing.
- Ahmad Fauzi Abdul Hamid & Che Hamdan Che Mohd Razali. (2015). The changing face of political islam In Malaysia In the era of najib razak, 2009–2013. *SOJOURN: Journal of Social Issues in Southeast Asia*, 30(2), 301–337.
- Ahmad Fauzi Abdul Hamid. (2018a). The islamist factor in Malaysia’s fourteenth general elections. *The Round Table*, 1-19.
- Ahmad Fauzi Abdul Hamid (2018b). Shifting trends of islamism and islamist practices in Malaysia, 1957-201. *Southeast Asian Studies*, 7(3), 363-390.
- Ahmad Fauzi Abdul Hamid. (2018c). Shariaization of malay-muslim identity in contemporary Malaysia. *JMBRAS*, 91(2), 49–78.
- Ahmad Sunawari Long. (2017). *Kebangkitan semula islam hingga pasca islamisme*. Penerbit UKM.
- Ali Mohammad (2008). Sumbangan tamadun islam dalam kehidupan masyarakat di alam melayu hinggaabad ke-17 M. *Jurnal Al-Tamaddun*, 3(1),68–84.
- Amin Fadlillah (2017). Perjuangan Penubuhan Negara Islam Dalam Era Kebangkitan Islam di Malaysia Dan Indonesia (1982-2004). Retrieved from https://123dok.com/document/q0x6dexq-perjuangan_penubuhan_negara-Islam-kebangkitan-malaysia-indonesia-fadlillah.html
- Anidah Robani (2010). The Attitude and Commitment of the Malaysian Government towards Islam in the Foreign Policy (1957-2003): An Assessment. Retrieved from <https://core.ac.uk/download/pdf/12118564.pdf>
- Arba’iyah Mohd Noor. (2011). Perkembangan pensejarahan islam di alam melayu. *Jurnal Al-Tamaddun*, 6, 29-50.
- Azizi Umar. (2007). Bantuan kepada sekolah agama rakyat: satu kajian sejarah dan tujuan asal. *Jurnal Al Tamaddun*, 2, 161-181.
- Bharudin Che Pa, , Siti Arni Basir &, Shukeri Mohamed (2010). Pelaksanaan siyāsah syar’iyyah dalam pentadbiran di Malaysia. *Jurnal Al-Tamaddun* 5, 57-72.
- Bob Olivier. (2020). *Islamic Revivalism and Politics in Malaysia - Problem in Nation Building*. Palgrave Macmillan.
- Faisal @ Ahmad Faisal Abdul Hamid & Hamidah Jalani. (2010). beberapa pandangan mengenai islam dari perspektif parti politik melayu, *Jurnal Al-Tamaddun*, 5,117-130.

- Habeeb Rahman Ibramsa (2020). Tunku Abdul Rahman's Contribution to Islam," dalam Mohamad @ MD Som Sujimon (ed.), *Monographs On Selected Malay Intellectuals*. IIUM PRESS.
- Hussin Mutalib. (1990). *Islam and ethnicity in malay politics*. Oxford University Press.
- Hussin Mutalib. (1993). *Islam in malaysia: from revivalism to islamic state*. Singapore University Press.
- Islamicity Foundation (2019). *Islamicity Indices*. Retrieved from [Http://Islamicity-Index.Org/Wp/](http://Islamicity-Index.Org/Wp/).
- Islamicity Foundation (2021). *Islamicity Indices*. Retrieved from [Http://Islamicity-Index.Org/Wp/](http://Islamicity-Index.Org/Wp/).
- Joni Tamkin Borhan &, Che Zarrina Sa'ari. (2005). The role of tabung haji as a deposit mobilizer of muslims in malaysia, 1969 - 1990: A historical approach," *Jurnal Al-Tamaddun*, 1, 215-234.
- Joseph Chinyong Liow (2009). *Piety and politics: islamism in contemporary Malaysia*. Oxford University Press.
- Khairudin Aljunied (2019). *Islam in malaysia: an entwined history*. Oxford University Press.
- Maznah Mohamad (2020). *The divine bureaucracy and disenchantment of social life a study of bureaucratic islam in Malaysia*. Palgrave Macmillan.
- Mohamad Zaidi Abd Rahman, Raja Hisyamudin Raja Sulong & Amjad M. Hussain (2019). the development of a multi-ethnic and multi-religious society in Malaysia. *Jurnal Al-Tamaddun*, 14(1), 105-115.
- Mohamed @ Bakar, Badrul Azmier, Abd Muis, Mujibu, & Hussin, Zaliha (2010). *Sejauh Mana Peranan Agama Dalam Politik Malaysia*. Retrieved from <http://repo.uum.edu.my/3184/1/S20.pdf>
- Mohamed Anwar Omar Din, Wan Ahmad Fauzi Wan Husain, Mat Zin Mat Kib & Junaidi Abu Bakar, (2017). Peranan umno menegakkan islam dalam perlembagaan persekutuan: satu kajian secara kronologikal. *Akademika*, 87(1), 91-109.
- Mohamed Azam Mohamed Adil (2015). The federal constitution: is Malaysia a secular state?. *Islam And Civilisational Renewal*, 6(1), 121-123.
- Mohamed Azam Mohamed Adil (2018). *Is Malaysia a secular state?*, Retrieved from <https://www.nst.com.my/opinion/columnists/2018/12/444567/Malaysia-secular-state>
- Mohammad Hariz Shah Mohammad Hazim Shah &, Ahmad Hidayat Buang (2021). Ahmad Ibrahim dan sumbangannya dalam perkembangan islam di Malaysia. *Jurnal Al-Tamaddun*, 16(1),81-98.
- Mohammad Tawfik Yaakub &, Osman Md Rasip (2017). Impak kerjasama politik umno-pas terhadap perkembangan islam di Malaysia dari Tahun 1973 Hingga 1978. *Sains Insani*, 2,12-16.
- Mohd Azizuddin Mohd Sani (2015). *Islamization policy and islamic bureaucracy in malaysia*. ISEAS Publishing.
- Mohd Izhar Ariff Mohd Kassim & Alias Azhar (2010). Prinsip dan model negara islam: definisi dan aplikasinya di Malaysia. *JGD – Journal of Governance and Development*, 6, 53-68.
- Mohd Roslan Mohd Nor (2011). Menangani cabaran umat islam era moden. *Jurnal Al-Tamaddun*, 6, 107-121
- Muhamad Faisal Ashaari & Mohammad Hasan Sharafi Che Mohd Adli. (2019). Kecenderungan kebebasan berfikir mahasiswa melayu muslim Malaysia dekad 1970-an. *IJIT* 15(1),93-105.
- Nicholas Chan (2018). The Malaysian "islamic" state versus the islamic state (is): evolving definitions of "terror" in an "islamising" nation-state. *Critical Studies on Terrorism*, 1-23.
- Nur Farhana Abdul Rahman, Khadijah Mohd Khambali @ Hambali, , Jaffary Awang, , Zul'Azmi Yaakob &, Nur Solehah Shapiee. (2020). Memahami agama lain asas toleransi beragama: tujuan dan syarat dari perspektif pemimpin agama di Malaysia. *Akademika*, 90(2), 165-179.
- Rafiu I. Adebayo. (2012). A survey on the global success of the islamization of knowledge programme with particular reference to Nigeria. *Jurnal Al-Tamaddun*, 7(1), 91-105.

- Rozeman Abu Hassan. (2003). *Tun Abdul Razak bin Dato' Hussein – dasar luar Malaysia 1970-1976*. Penerbit UPSI.
- Scheherazade S. Rehman & Hossein Askari. (2010). How Islamic are Islamic Countries? *Global Economy Journal*, 10(2), 1-40.
- Wan Ahmad Fauzi Wan Husain, Anisah Che Ngah & Mohamed Anwar Omar Din (2017), Islam Agama bagi persekutuan: satu kajian sejarah perundangan. *Akademika*, 87(3), 179-195.
- YADIM. (2018). *Bulan Dakwah*. Retrieved from <https://www.yadim.com.my/v2/bulan-dakwah/>
- YaPEIM (2021), *Latar Belakang YaPEIM*, Retrieved from <https://www.yapeim.my/latar-belakang/>